

Културно наслеђе манастира Студенице

Културно наслеђе манастира Студенице

Пројекат *Културно наслеђе манастира Студенице* суфинансирало је Министарство правде – Управа за сарадњу с црквама и верским заједницама.

Едиција *Културно наслеђе манастира Студенице*

Уредници Едиције

Архимандрит др Тихон Ракићевић, проф. др Маја Анђелковић

Уреднице шемањској зборника

Проф. др Маја Анђелковић, др Миљана Матић

Уређивачки одбор

Архимандрит др Тихон Ракићевић, Манастир Студеница (Србија)

Академик Нада Милошевић-Ђорђевић, САНУ (Србија)

Академик Миодраг Марковић, САНУ (Србија)

Проф. др Маја Анђелковић, ФИЛУМ, Универзитет у Крагујевцу (Србија)

Проф. др Ала Татаренко, Филолошки факултет, Универзитет „Иван Франко“
(Украјина)

Проф. др Атанасије Атанасиадис, Теолошки факултет, Аристотелов универзитет
(Грчка)

Проф. др Дорота Гил, Институт за словенску филологију, Јагелонски универзитет
(Пољска)

Принц. арх. Славица Мирковић, Краљевски институт британских архитеката
(Велика Британија)

Др Миљана Матић, Музеј српске православне Цркве (Србија)

Културно наслеђе манастира Студенице

Манастир Студеница, 2019.

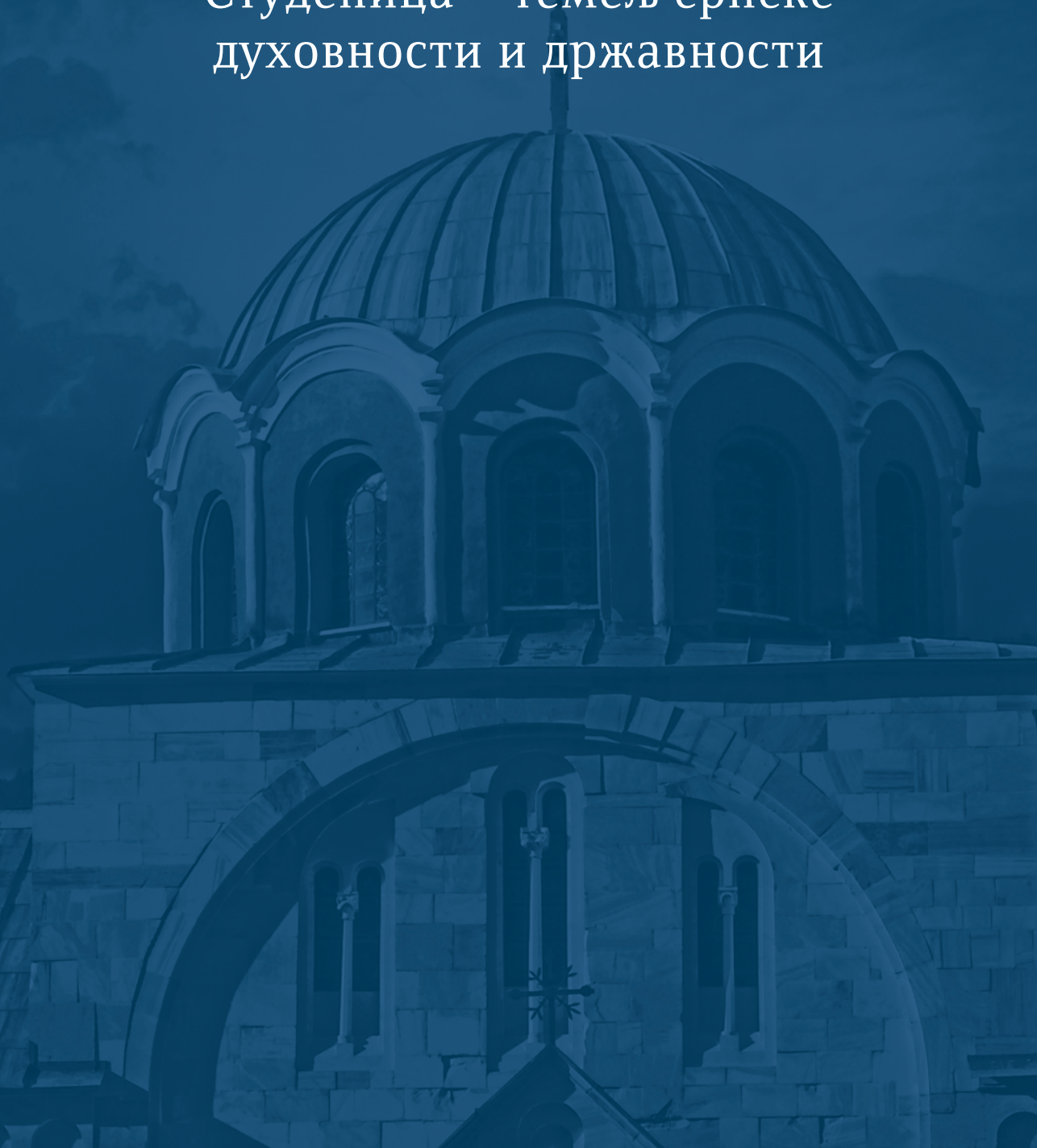
Садржај

Маја Анђелковић	
О ОВОМ ЗБОРНИКУ	9
Ивана Коматина	
Студеница – темељ српске духовности и државности	11
Архимандрит Тихон Ракићевић	
Црквено-књижевна сведочанства о духовним утемељивачима манастира Студенице	33
Маја Анђелковић	
<i>У њојчејку беше Реч</i> : о књигама манастира Студенице	55
Јеленка Пандуревић	
Студеничко памћење и предање као нематеријално културно наслеђе	77
Марко Поповић	
Археолошка истраживања комплекса манастира Студенице	101
Миљана Матић	
<i>О наслеђу светиої манасџира ової</i> : Ризница манастира Студенице	129
Миљана Матић	
Ванвременски свет хришћанске васељене: живопис и скулптура манастира Студенице	149

Културно наслеђе
манастира Студенице

ОУСТУДЕНИЦА

Студеница – темељ српске духовности и државности

СТЫ
САМЕ
СОМЪ

НЕ
МА
НА

Ивана Коматина
Историјски институт Београд

Студеница – темељ српске духовности и државности

Наш свети манастир овај [Студеница], као што знаше, као јусто место беше – ловишта зверова беху (Свети Сава 2018: 29). Тим речима је пре нешто више од осамсто година Сава Немањић отпочео прве редове *Житија* свог оца Светог Симеона (Стефана Немање). Сава даље наводи како се Немањи, док је ловио у том крају, допало у *јустом овом месту да сагради манастир овај, на њокој и на умножење монашкој чина* (Свети Сава 2018: 29). И заиста, место поред реке Студенице, по којој ће манастир Богородице Добротворке најчешће бити називан, прекрасано је – тада, а и сада далеко од свих путева, у тишини и усамљености идеално за подизање манастира и стварање монашке заједнице.

Немањина градитељска делатност била је већ посведочена. Он је још пре 1166. године, у време док је његов најстарији брат Тихомир био велики жупан Србије, подигао два манастира у топличком крају. Његово самостално неимарство наишло је на осуду не само великог жупана већ и његове браће, Мирослава и Страцимира. Они су Немању заточили у пећини, надомак Раса (у близини данашњег Новог Пазара), а он се убрзо ослободио, како стоји у *Житију* које је писао његов син Стефан, захваљујући молитвама које је упутио Светом Георгију. У спомен на тај догађај Немања подиже и манастир Ђурђеве ступове на врху брда које доминира околином. Изградња Ђурђевих сту-

пова означила је победу Стефана Немање, који је постао нови српски велики жупан. У наредним годинама он ће успети да осигура престо, али и да уз Угре и Млечане постане део шире коалиције усмерене против Византијског царства. Међутим, устанак против Византије није успео, а Немања је као сужањ, 1172. године, био одведен пред цара Манојла I Комнина у Цариград, где је успео да уреди односе са царем после исказане оданости (в. Коматина 2016: 159).

Након заробљеништва у Цариграду и повратка у Србију, Немања је желео да Србе учврсти у православној вери. Због тога је сазвао сабор, на коме је осудио учење јеретика. Сем тога, Немања је 1183.

Богородичина црква

године у савезу са угарским краљем Белом III и босанским баном Кулином нападао византијске територије. У наредних неколико година он је успео да у немалом обиму прошири српску државу у правцу истока и југоистока. Сви ти нови тријумфи Стефана Немање у државничкој и верској политици добили су свој израз у камену – највеличанственијем белом мермеру од којег је изграђена Студеница. Опис подизања Студенице заузима посебно место у житијима посвећеним Немањи (Светом Симеону), а која су саставили његови синови Стефан, првовенчани краљ, и Сава, први српски архиепископ. Немања је, наиме, дао реч да ће након великих војних успеха подићи храм у

Натпис у куполи Богородичине цркве (1208/1209) – детаљ

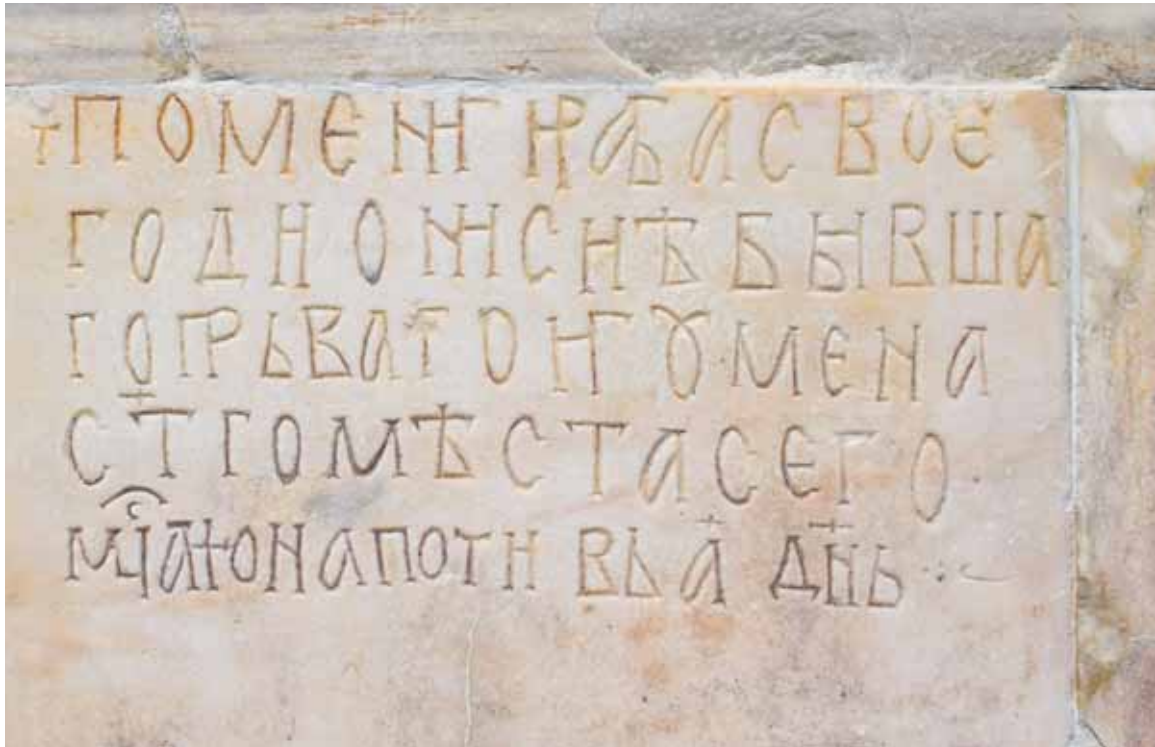
којем ће испунити своје завете, тј. кренути путем монашког живота, а као јемство своје чврсте одлуке он је за покровитељку узео Богородицу Добротворку. Није случајно то што је одлучио да студенички храм буде посвећен Богородици Евергетиди. Наиме, Немања је највероватније боравио у цариградском манастиру Богородице Евергетиде још приликом свог заробљеништва седамдесетих година 12. века, када је управо уз њену помоћ превазишао све недаће које су га том приликом задесиле. Од тада он гаји посебно поштовање и захвалност према Пресветој Богородици: познато је да је манастир у Цариграду богато даривао, а такође се зна да га је његов најмлађи син Сава ре-

Надгробни натпис игумана Игњатија

довно посећивао приликом поклоничких путовања и у њему одседао за време својих боравака у Цариграду. Од свога настанка Студеница духовно следи Евергетидски манастир: Сава готово у потпуности преузима његов типик (из 11. века), од којег се студенички разликује једино у томе што другачије дефинише однос манастира према држави (глава 12) и установљава највиши ранг Лавре и њеног архимандрита у односу на остале српске манастире (глава 13).

Изградња манастира Студенице започела је после 1183. године, а највећи део храма завршен је до 1196. године. Те године се Стефан Немања на сабору у Расу одрекао власти и престо препустио свом

Надгробни натпис игумана Дионисија

средњем сину Стефану, а потом се замонашио и постао монах Симеон, док је његова супруга Ана закорачила у монашки живот под именом Анастасија. Немања своје монашке дане проводи у Студеници, где је наставио да се стара о своме стаду. У Студеници је боравио годину и по дана и за то време се број монаха знатно повећао. Међутим, његов син Сава позвао га је да му се придружи на Светој Гори, где ће њих двојица заједничким трудом и залагањем основати велику српску православну светињу – манастир Хиландар (в. Живојиновић 1998: 58, 59). Симеон је пут Свете Горе кренуо 8. октобра 1197. године, вероватно ни не слутећи да манастир предодређен да буде његово коначно одредиште више неће видети (в. Живојиновић 2000: 107). Старање о манастиру препустио је свом сину Стефану, новом српском владару, а на игуманско место поставио је монаха Дионисија, чији се гроб и данас налази у црквеној порти, као и гроб првог студеничког игумана, Дионисијевог претходника, Игњатија (в. Младеновић 1986: 337). О времену завршетка радова на храму подсећа натпис из 1209. године, који се налази у прстену тамбура куполе. У њему се наводи да је храм изграђен у време Стефана Немање, али завршен и живописан трудом његових синова, наследника великог жупана и севастократора Стефана и његовог старијег брата, великог кнеза Вукана.

Монах Симеон се упокојио 1199. године у својој новој задужбини, Хиландару. Ипак, сплет историјских околности довео је до тога да његово коначно одредиште буде манастир Студеница. Наиме, Сава је 1207. године пренео Симеонове мошти у Србију, како би над њима након вишегодишњег сукоба измирио завађену браћу Стефана и Вукана. Симеонове мошти положене су у одраније припремљен студенички гроб, где и данас почивају.

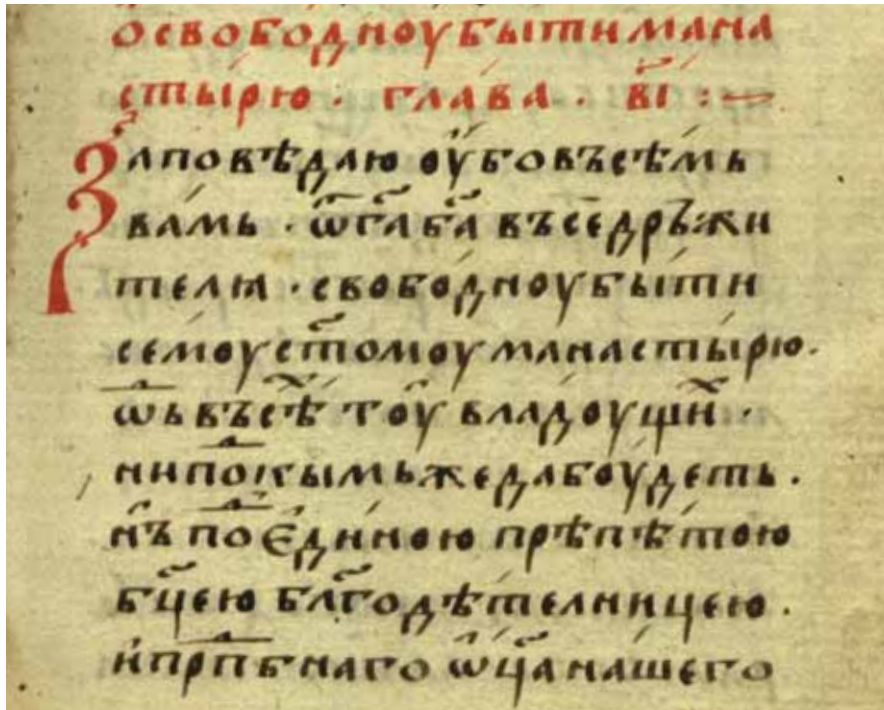
Након што се Сава, са очевим моштима, вратио у Студеницу 1207. године, као студенички игуман се и даље помиње Дионисије. Међутим, Стефан је био упоран у жељи да Сава буде на челу Студенице, јер је веровао да ће он као архимандрит својим богатим искуством оплеменили духовни живот у Србији. И заиста, уређење манастирског

живота, коме је велику пажњу посветио и његов отац Симеон, Сава је спровео до краја. Управо ту, у Цркви Пресвете Богородице Добротворке, Сава довршава ктиторско *Житије Светиої Симеона*, саставља *Студенички житиик* (в. Анђелковић 2018) и *Службу Светиом Симеону*, коју пише ради успостављања очевог култа. *Студенички житиик*, или устав по коме се живи у манастиру, открива нам да је Сава одредио да Студеница „ни под ким не буде“ (Свети Сава 2018: 71), већ под влашћу Богородице, док се земаљско управљање над њом и њеним игуманом оставља српском владару. Сазнајемо и да је Студеница још од свог првоначалног ктитора Симеона Немање добила почаст да буде прва по рангу међу свим српским манастирима, а да је њен игуман „од свих игумана виши и да се назива првим“ (Свети Сава 2018: 72). Сава затим наводи како треба да се поставља *први игуман*. Наиме, у Студеницу најпре на молбу епископа рашког и игумане следећих манастира: Светог Георгија у Расу, Свете Богородице Градачке, Светог Николе у Топлици, Светог Николе у Казновићима и Светог Николе у Дабру, а затим сви они заједно чине савет, који у манастирској цркви бира „човека преподобног, који ће бити архимандрит међу свим игуманима и пастир стаду овоме“ (Свети Сава 2018: 72, 73). Након тога, у *Титику* се јасно одређује начин постављења архимандрита, али се и заповеда да архимандрит буде у име владара и ктитора управитељ манастира и да осим њих нико други нема власт над светињом.

Сава је Немањино виђење Студенице и њеног уређења потврдио и озваничио, али је својим манастирским уставом унео и одређене новине. Оне се пре свега односе на достојанство архимандрита које Сава уводи у Србију. Сава је, међутим, одустао од повратка на Свету Гору и остао у Србији као игуман и архимандрит Студенице, удовољивши тиме молби свог брата Стефана. Такође, у *Титику* се налази забелешка о обавезном одвајању једне манастирске келије за боравак болничара, а у случају да се број оболелих повећа, било је предвиђено да се издвоји још просторија и лекара. Тако је Студеница постала прва српска бол-

ница. Болесници су пре свега били монаси, али нема сумње да је ту лек могао потражити и сељак, земљорадник са манастирског властелинства, па и сâм владар. Лечење је било засновано на лековитим биљкама и који представљају вид онога што данас називамо народном медицином. Болесницима се саветовало да у току лечења живе смерно и стрпљиво, јер им сигурно излечење ипак може пружити само Бог.

Дакле, *Тийиком* је уређен целокупан поредак живота у манастиру, како духовни тако и практични, свакодневни, а читан је сваког месеца за време обеда како би подсетио монахе на обавезе и правила понашања у манастиру.

О слободи манастира (Сшуденички шийик, 12. глава)

Након што је уредио државне и црквене прилике током безмало десетогодишњег боравка у Србији, архимандрит Сава напустио је Студеницу и отачаство и вратио се на Свету Гору око 1216/1217. године, поверавајући место игумана Студенице извесном Јоаникију. Управо у то време, 1217. године, Савин брат, велики жупан Стефан, постигао је изузетан успех на политичком плану – добио је краљевску круну од римског папе, што је значило међународно признање његове државе као европске монархије, чиме се он у рангу изједначио са својим политичким супарницима, пре свега са угарским краљем. Ни млађи брат није заостајао за њим – Савином делатношћу и залагањем Српска црква стекла је током 1218/1219. године ранг архиепископије и постала аутокефална (самостална), тј. добила је право да епископи сами бирају свог верског поглавара (архиепископа) и друге епископе (в. Коматина 2016: 266). За седиште архиепископије одређен је манастир Жича, задужбина првовенчаног краља Стефана. Према оснивачким повељама жичког манастира из 1219–1227, „четири манастира краљевска“ – Света Богородица Студеничка, Свети Георгије у Расу, Хиландар и Света Богородица Градачка и њихови метоси, подређени су „о сваком духовном исправљењу“ (Стефан Првовенчани 1999: 116) непосредно самом архиепископу. Ипак, Студеница је успела да остане центар црквеног живота и духовности, те уз Жичу и Хиландар и данас чини духовно тројство српског народа. Први српски краљ Стефан Првовенчани сахрањен је управо у Студеници, уз очев и мајчин гроб, као и његов старији брат, велики кнез Вукан, и Вуканов син Растко, у монаштву назван Теодосије. Након Стефанове смрти ктиторска права над манастиром, која је он добио од свог оца Стефана Немање (Светог Симеона), пренета су на његовог најстаријег сина и новог српског краља Стефана Радослава (1227–1234). Он је студеничку цркву проширио тако што јој је додао монументалну спољну припрату. Лишен престола и круне од млађег брата Владислава и побуњене властеле и изагнан из земље, он се после краћег боравка у Дубровнику и Драчу вратио у отачаство и најзад пронашао мир у тишини студеничког манастира. У њему се замонашио и упокојио као монах Јован, а у њему

је и сахрањен. Не зна се пуно о историји манастира за време Радослављевог наследника краља Стефана Владислава (1234–1242), сем да је у то време игуман студенички био Спиридон, близак сарадник Саве, коме је он слао дарове и писма са својих ходочашћа. Студенички игуман Јоаникије постао је српски архиепископ 1272. године (в. Антоновић 1995: 108, 109) и био је близак пријатељ и сарадник краља Стефана Уроша I (1242–1276). За разлику од првих Немањића, који су Симеонову задужбину доживљавали као породичну гробну цркву, потоњи српски краљеви, почев од краља Владислава, бирали су да буду сахрањени у својим задужбинама, величанственим споменицима

Гроб Светог Симеона

Свети Симеон, детаљ ктиторске композиције, 1568.

Кивот Преподобне Анастасије

Кивот Преподобног Симона – Стефана Провенчаног

српске културе попут Милешеве, Сопоћана, Грачанице, Високих Дечана и Светих Арханђела, али су ипак задржали посебан однос и наклоност према првом и најзначајнијем српском манастиру. Студеничка оснивачка повеља коју је саставио велики жупан Стефан Немања служила је кроз цео средњи век као узор и образац за све касније манастирске повеље српских владара, којима се уређују односи на манастирским властелинствима, као и права и обавезе зависног становништва, увек се позивајући на *Законе Светиої Симеона и Светиої Саве*, тј. на одредбе Студеничке повеље (в. Јовановић, Јаковљевић 2016: 270).

У комплексу манастира Студенице је и Црква светих Јоакима и Ане, која се налази северозападно од Богородичине цркве и назива се још и Краљевом црквом – јер ју је саградио краљ Милутин 1314. године – као и црква Светог Николе, тзв. Никољача, осликана око 1230. године. Између Никољаче и Краљеве цркве налазе се темељи цркве посвећене Светом Јовану Крститељу. Манастирска трпезарија саграђена је од камена за време архиепископа Саве, а звоник је подигнут у XIII веку. И потоњи српски владари и великаши, који су после изумирања светородне династије 1371. године поделили њено наслеђе, обилато су даривали Студеницу, попут монахиње Јефимије, удовице деспота Јована Угљеше и кћерке кесара Војихне, који је био у сродству с Немањићима, или пак Оливере, кћери кнеза Лазара и кнегиње Милице, која је по мајци била потомак Вукана Немањића. Ти дарови чине значајан део богате Ризнице манастира Студенице, која и данас чува многе драгоцености, иако знатно осиромашена честим ратовима и пљачкама.

Као и цела српска земља, и манастир Студеница је први пут доспео под туђинску власт у периоду 1439–1444. године, у време првог пада Српске деспотовине под османску владавину. Након обнове самосталности српске државе, некадашњи студенички игуман Никодим дошао је 1445. године на престо Светог Саве и постао српски патријарх (1445–1455). Студеница је дефинитивно потпала под османску власт 1455, четири године пре коначног нестанка српске државе који је означен падом њене последње престонице Смедерева 20. јуна 1459.

године. Као и други српски манастири, тако је и Студеница под новим господарима изгубила највећи део свог некада богатог властелинства. Први век робовања под туђинском и иноверном влашћу (1455–1557) био је и најтежи (в. Јовановић, Јаковљевић 2016: 270–273). Не само да више није било српске државе и властеле која би се старала о манастиру, него ни Српска црква није сачувала своје устројство. Српски патријарх више није био биран и временом су епископије које су му биле потчињене ушле у састав Охридске архиепископије, као у време пре Светог Саве. Обнављање самосталности Пећке патријаршије 1557. године, заслугом једног од најистакнутијих османских достојан-

Повеља влашког војводе Глигорија Гике, 1662.

ственика тог времена, пореклом Србина, Мехмед-паше Соколовића, и дозволом султана Сулејмана Величанственог, било је од пресудног значаја како за Српску цркву у целини, тако и за манастир Студеницу. Уредивши прецизно свој однос према Османској држави, обновљена Пећка патријаршија кренула је путем успона и напретка, поставши и једина званична институција која је, како духовно тако и политички, окупљала српски народ. У периоду који је уследио након 1557. године, на огромној територији коју је обухватала, многи храмови су обновљени, изнова подигнути и сви богато даривани. Међу њима је била и Студеница (в. Кашић 1986: 24). Највећи дародавци у том раздобљу, у одсуству српских владара и великаша, били су владари православних земаља: Русије, Влашке и Молдавије. Иако у тешким политичким и материјалним приликама, Симеонов храм, „од прекраснога двообразног мермера“ (Јосиф Трношац 2008: 101), остао је снажан символ некадашње славе и величине српске духовности, али и државности кроз цео период ропства. У њему је, најзад, за време Кочине крајине 1789. године, пред гробом првовенчаног краља обележено и кратко-трајно ослобођење Србије. Оно је најавило дуго чекану слободу коју је донео почетак XIX века.

Временска линија

1166. година	Подизање манастира Пресвете Богородице и Светог Николе у Топлици
1172. година	Стефан Немања је као сужањ одведен у Цариград после неуспеха устанка против Византије
1183. година	Стефан Немања у савезу са Угрима напада византијске територије
после 1183. године	Почетак изградње Богородичине цркве у Студеници
1196. година	Стефан Немања се повлачи са власти и постаје монах Симеон
1197. година	Симеон заједно са сином Савом одлази у Свету Гору
1199. година	Симеон се упокојио у Хиландару
1207. година	Пренос моштију Светог Симеона из Хиландара у Студеницу
1209. година	Завршетак осликавања Богородичине цркве у Студеници
1216/1217. година	Савин повратак на Свету Гору
1217. година	Савин брат велики жупан Стефан Немањић добија краљевску круну
1218/1219. година	Српска црква добија ранг архиепископије и постаје аутокефална (самостална)
1229. година	Прво путовање Савино у Свету Земљу
1234. година	Друго путовање Савино у Свету Земљу
1236. година	Свети Сава се упокојио у Трнову
1227. година	Умире Стефан Првовенчани
После 1235. године	Умире краљ Стефан Радослав
1314. година	Завршетак изградње Краљеве цркве у Студеници
1439–1444. године	Студеница први пут пада под турску власт
1455. година	Коначни пад под власт Турака
1789. година	Кочина крајина

Одобрана литература

- Анђелковић 2018: М. Анђелковић, „Студенички типик Светог Саве“, у: Свети Сава, *Сџуденички шџийик / Saint Sava, The Studenica Typikon / Святой Савва, Сџуденицкий шџийикон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, Манастир Студеница, 13–25.
- Антоновић 1995: М. Антоновић, *О узроцима смењивања жичкој архиепископа Данила I*, у: Зборник радова византолошког института 34, Београд, 107–115.
- Бабић, Кораћ, Ђирковић 1986: Г. Бабић, В. Кораћ, С. Ђирковић, *Сџуденица*, Београд.
- Живојиновић 1998: М. Живојиновић, *Историја Хиландара I (од оснивања манастира 1198. до 1335. г)*, Београд.
- Живојиновић 2000: М. Живојиновић, „Стефан Немања као монах Симеон“, у: *Стефан Немања – Свети Симеон. Историја и предање*, прир. Ј. Калић, Београд.
- Јосиф Трношац 2008: Ј. Трношац, *Трношки родослов*, прев. Д. Протић, Шабац.
- Јовановић, Јаковљевић 2016: Г. Јовановић, А. Јаковљевић, „Антропономија области манастира Студенице према турском попису из 1548. године“, у: *700 година Краљеве цркве – манастир Студеница*, Београд, 269–282.
- Кашић 1986: Д. Кашић, „Студеница кроз векове“, у: *Осам векова Студенице*, Београд, 13–32.
- Коматина 2016: И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд.
- Младеновић 1986: Ј. Младеновић, „Студенички игумани“, у: *Осам векова Студенице*, Београд, 337–345.
- Осам векова Студенице: зборник радова*, Београд, 1986.
- Свети Сава 1998: Свети Сава, *Сабрана дела*, изд. Т. Јовановић, Београд.
- Свети Сава 2018: Свети Сава, *Сџуденички шџийик / Saint Sava, The Studenica Typikon / Святой Савва, Сџуденицкий шџийикон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, Манастир Студеница.
- Стефан Првовенчани 1999: Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, изд. Љ. Јухас-Георгиевска, Т. Јовановић, Београд.
- Студеница и византијска уметност око 1200. године: зборник радова*, ур. В. Кораћ, Београд, 1988.
- Хиландарска оснивачка повеља Светиога Симеона и Светиога Саве*, прир. Ђ. Трифуновић, В. Бјелогрић, И. Брајовић, у: *Осам векова Студенице*, Београд, 1986, 49–60.

Ivana Komatina

Studenica – the Foundation of Serbian Spirituality and Statehood

Summary

In the county of Ibar, after the year 1183, Stefan Nemanja built a temple dedicated to Holy Virgin Mary the Benefactress – Studenica. The inscription in the temple dating back from 1209 recalls the time of the construction consummation, where it is stated that the murals in the temple were painted thanks to his sons. After devoting to monasticism in 1196 Stefan Nemanja (Saint Simeon) spent some time in Studenica, and passed away in 1199 in Chilandar. Sava transferred his relics to Studenica in 1207, and, becoming Studenica's archimandrite in the same year, he focused on organizing life within the monastery. The first Serbian king, Stefan the First-crowned, was buried in the very Studenica Monastery, next to his mother's and fathers's tomb, as well as his older brother Vukan and Vukan's son Rastko (Monk Teodosije). King Stefan Radoslav expanded the church of Studenica by adding an outside narthex. A close friend and associate of King Stefan Uroš I, Studenica's abbot Joanikije, became Serbian archbishop in 1272. Within the complex of the Studenica monastery there is also the Church of Saint Joakim and Ana (King's Church) built by King Milutin in 1314 – as well as the Church of Saint Nicholas, while in between these two there are the foundations of the Church of Saint John the Baptist. The Studenica Monastery was subjugated for the first time in the period 1439–1444. After regaining independence for the Serbian state, a former Studenica's abbot Nikodim became Serbian archbishop in 1445. Studenica was occupied by the Ottoman Empire in 1455, and the first century of foreign occupation was the hardest. The reestablishment of independence of the Patriarchate of Peć in 1557 was of crucial importance for the Studenica Monastery. Moreover, a short-term liberation of Serbia was likewise celebrated in it at the end of the 18th century. It announced the long-awaited freedom brought by the beginning of the 19th century.

Key Words: Studenica, Stefan Nemanja, Stefan the First-crowned, Saint Sava, archbishopry, Patriarchate of Peć

Културно наслеђе манастира Студенице

Едиција *Културно наслеђе манастира Студенице*

Уредници Едиције

Архимандрит др Тихон Ракићевић

Проф. др Маја Анђелковић

Културно наслеђе манастира Студенице

Уреднице тематској зборника

Проф. др Маја Анђелковић

Др Миљана Матић

Преводилац

Даница Јеротијевић Тишма

Лектура и коректура

Маја Анђелковић

Ликовно-графички уредник

Владимир Ранковић

Издавач

Манастир Студеница

Штампа

Digital Press (Крагујевац)

Тираж

1000

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-523.6-9(082)

КУЛТУРНО наслеђе манастира Студенице / [уредници Маја Анђелковић, Миљана Матић]. - Студеница : Манастир Студеница, 2019 (Крагујевац : Digital Press). - 201 стр. : илустр. ; 21 см. - (Едиција Културно наслеђе манастира Студенице)

Тираж 1.000. - Напомене и библиографске рефернце уз текст. - Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-86-87345-20-1

а) Манастир Студеница -- Зборници

COBISS.SR-ID 276103692

